

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΥΘΗΡΑΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Η Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο

Κύθηρα, 21-25 Μαΐου 2006

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Τόμος ΙΙΑ

Κοινωνία – Θεσμοί (Μέρος Α')

Ζάκυνθος Zakynthos | Ιθάκη Ithaca | Κερκυρα Corfu | Κεφαλονιά Cephalonia
Κύθηρα Kythira | Λευκάδα Lefkas | Παξοί Paxos

Κύθηρα 2009

ISBN: 978-960-88554-1-0

Σπύρος Χρ. Καρύδης*

Ο Γενικός Προβλεπτής Θαλάσσης Agostino Sagredo (1752-1755) και η ορθόδοξη Εκκλησία των νησιών του Ιονίου

Η θητεία του Agostino Sagredo στο αξίωμα του Γενικού Προβλεπτή Θαλάσσης καλύπτει το διάστημα 1752-1755. Η μελέτη της βενετικής εκκλησιαστικής πολιτικής κατά την περίοδο της θητείας του δικαιολογείται αφ' ενός από την έντονη δραστηριότητα που ανέπτυξε και το ενδιαφέρον που ο ίδιος επέδειξε σε σχέση με τα εκκλησιαστικά πράγματα των νησιών του Ιονίου και αφ' ετέρου από την ιδιαίτερη σημασία που είχαν οι αποφάσεις και οι παρεμβάσεις του, οι οποίες καθόρισαν τη λειτουργία του ορθόδοξου εκκλησιαστικού οργανισμού του Ιονίου χώρου για το λοιπό χρονικό διάστημα της βενετικής παρουσίας στα νησιά.

Ο ίδιος, στην απολογιστική έκθεση που κατέθεσε στις 5 Δεκεμβρίου 1755, μετά την επάνοδό του στη Βενετία, απέφυγε να κάνει οποιαδήποτε αναφορά στα εκκλησιαστικά ζητήματα του τόπου που επί τριετία διοίκησε και στα μέτρα που πήρε για την επίλυσή τους. Το έργο του όμως και η σοβαρότητα με την οποία αντιμετώπισε τα ζητήματα που προέκυψαν κατά το διάστημα της θητείας του, προβάλλουν μέσα από το ανέκδοτο υλικό που συγκεντρώθηκε από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, και τα αρχεία των νησιών του Ιονίου, καθώς και από το ήδη δημοσιευμένο νομοθετικό του έργο. Πρόκειται για έγγραφα στα οποία περιλαμβάνονται δονκικά γράμματα και αποφάσεις, αναφορές του Γεν. Προβλεπτή προς την κεντρική Διοίκηση¹, αλληλογραφία με τις τοπικές

* Ο Σπύρος Χρ. Καρύδης είναι Δρ Θεολογίας.

1. Στους σχετικούς φακέλους του Κρατικού Αρχείου της Βενετίας (στο εξής A.S.V.), Senato Disparaci, b. 996-998, υπάρχουν 99 αναφορές. Τα θέματα των αναφορών αυτών είναι κυρίως

πολιτικές και εκκλησιαστικές αρχές των νησιών, διατάγματα (Terminazioni, Decreti) και προκηρύξεις (Proclami), τα οποία στο σύνολό τους ξεπερνούν τις 105 μονάδες.

Η ανακοίνωση αυτή αποσκοπεί στην επισήμανση των θεμάτων που απασχόλησαν τον Γεν. Προβλεπτή, όπως αυτά προκύπτουν από την επεξεργασία του υλικού που συγκεντρώθηκε, και σε μια πρώτη απόπειρα αποτίμησης του έργου του. Για την αναλυτικότερη εξέταση των θεμάτων παραπέμπω σε μελλοντική εργασία, όπου και η παρουσίαση του συνόλου των εγγράφων που εντοπίστηκαν και αφορούν στο μελετώμενο θέμα.

α. Τα θέματα

Στον εκκλησιαστικό χώρο ο Γεν. Προβλεπτής, σύμφωνα με την εντολή (commissione) της Γερουσίας, ανέλαβε το δύσκολο έργο της επιθεώρησης των ναών και μονών του ορθόδοξου δόγματος και της εφαρμογής εκείνων των μεταρρυθμίσεων που θα κρίνονταν ως οι πλέον κατάλληλες για τη διόρθωση των ατόπων και την αποκατάσταση της ομαλής λειτουργίας και διαχείρισής τους². Παράλληλα χειρίστηκε σειρά ζητημάτων, άλλα χρονίζοντα και άλλα τρέχοντα, τα οποία ζητούσαν επιτακτικά λύση, και αναφέρονταν: στον κλήρο και την εφημερία των ναών, στις μικτές τελετές στην Κέρκυρα και στις αιτιάσεις του λατινεπισκόπου για τις υπερβάσεις του Μ. Πρωτοπαπά, στη διευθέτηση των σχέσεων του Μ. Πρωτοπαπά της Κέρκυρας με το Ιερό Τάγμα, στην αναγνώριση των προνομίων εκκλησιαστικών ιδρυμάτων και λειτουργιών, στη δρομολόγηση της πώλησης των ακίνητων περιουσιών των ορθόδοξων καθιδρυμάτων και στην πλήρωση των κενών θέσεων των δημόσιων ναών και μονών.

τα στρατιωτικά (η κατάσταση του ναυτικού, των κάστρων των νησιών και οι ανάγκες συντήρησής τους), τα οικονομικά και φορολογικά, το εμπόριο, κυρίως με την απέναντι ηπειρωτική ακτή, και οι σχέσεις με τους Τούρκους. Τα εκκλησιαστικά θέματα καλύπτουν αξιοσημείωτη έκταση στην αλληλογραφία του Γεν. Προβλεπτή με τη Μητρόπολη. Για το ήδη δημοσιευμένο νομοθετικό έργο του βλ. G. Rojago, *Le leggi municipali delle Isole Jonie dall' anno 1386 fino alla caduta della Repubblica Veneta*, τ. 2, Corfù 1848.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή το Ελληνικό Ινστιτούτο της Βενετίας και τη Διευθύντριά του κυρία Χρύσα Μαλτέζου για τη φιλοξενία το καλοκαίρι του 2005, που μου έδωσε τη δυνατότητα να μελετήσω τους φακέλους του βενετικού Αρχείου.

2. Βλ. το προοίμιο του διατάγματος της 26.8.1754 (G. Rojago, *ό.π.*, τ. 2, σ. 157).

1. Το ζήτημα των ναών και των μονών των νησιών

Ο Α. Sagredo ασχολήθηκε με το ζήτημα από την αρχή και έως το τέλος της θητείας του με θέρμη και επιμέλεια, όπως αποδεικνύει ο όγκος του υλικού που παρήχθη και ο αριθμός των διαταγμάτων που εκδόθηκαν. Όπως ο ίδιος ομολογεί στην αναφορά του προς τη Γερουσία τον Οκτώβριο του 1754, έχοντας πλέον ολοκληρώσει το έργο που του είχε ανατεθεί, το ζήτημα των ορθόδοξων ναών των νησιών ήταν από τα πλέον περίπλοκα, γι' αυτό και η ενασχόληση με αυτό διήρκεσε τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα³.

Η επιθεώρηση, που κατ' εντολήν του πραγματοποιήθηκε από τις κατά τόπους εκκλησιαστικές αρχές και τον σταλμένο από τη Βενετία οικονομικό επιθεωρητή, αποκάλυψε τα σοβαρά προβλήματα δυσλειτουργίας και τις ελλείψεις των ναών στους τομείς της ιερουργίας, του εξοπλισμού με τα αναγκαία για τη λατρεία, της περιουσίας, της διαχείρισης των εισοδημάτων, της συμπεριφοράς των διαχειριστών και των ιερουργών τους⁴. Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν στην άμεση αντιμετώπιση των κρίσιμων ζητημάτων λατρείας και προστασίας των εισοδημάτων, με ορισμένα προκαταρκτικού χαρακτήρα διατάγματα⁵, και στον προσδιορισμό της θεματικής ενός κανονισμού που φιλοδοξούσε να αποκαταστήσει στους ναούς την πρέπουσα προς τον Θεό λατρεία.

Στο διάταγμα της 26 Αυγούστου 1754 κωδικοποιήθηκε ό,τι έως τότε ίσχυε ή είχε τεθεί σε εφαρμογή με τα προκαταρκτικά διατάγματα, ενώ προστέθηκαν και νέες διατάξεις που ρύθμιζαν ειδικότερα ζητήματα. Ο κανονισμός, χωρισμένος

3. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 76.

4. Στην Κέρκυρα κατ' εντολήν του Γεν. Προβλεπτή πραγματοποιήθηκε από τον Μ. Πρωτοπαπά η επίσκεψη των ναών και των μονών του νησιού, η οποία διήρκεσε από τις 4.5.1753 έως τις 15.10.1754 (βλ. το κείμενο της επίσκεψης εις Δ. Καπάδοχου, *Ναοί και Μοναστήρια Κέρκυρας - Παξών & Οθωνών στα μέσα του ΙΗ' αιώνα (Σύμφωνα με ανέκδοτα έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας)*, Αθήνα 1994). Αντίστοιχη επίσκεψη πραγματοποιήθηκε και στην Κεφαλονιά (βλ. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 75, συνημμένο χ.α.).

5. Σημειώνω, περιοριζόμενος στην Κέρκυρα, το διάταγμα της 18.1.1753 που αφορούσε στον ορισμό κυβερνητών στους ιδιόκτητους ναούς, το διάταγμα της ίδιας ημέρας που καθόριζε τα αναγκαία στις εκκλησίες αντικείμενα, τα διατάγματα της 6.12.1752 και της 16.5.1753 που αφορούσαν στη λειτουργία των αδελφοτήτων, το διάταγμα της 6.7.1753 που όριζε τη σύνταξη αναγραφών των περιουσιών των ναών, το διάταγμα της 17.11.1753 που καθόριζε τον τρόπο άσκησης της οικονομικής διαχείρισης των ναών. Για μια αναλυτική περιγραφή του περιεχομένου τους βλ. Σπ. Καρύδη, *Ορθόδοξες αδελφότητες και συναδελφικοί ναοί στην Κέρκυρα (15ος-19ος αι.)*, Αθήνα 2004, σσ. 210, 610-612.

σε επτά ενότητες, περιέλαβε γενικές περί ναών διατάξεις και ειδικές για τους ναούς αδελφότητας, τους ιδιοκτήτες, τους δημοσίου δικαίωματος, τα ανδρικά και τα γυναικεία μοναστήρια και τέλος για τις αδελφότητες του λατινικού δόγματος. Στάλθηκε προς έγκριση στη Βενετία, επικυρώθηκε και τυπώθηκε σε 4.000 αντίτυπα τα οποία διανεμήθηκαν στις πολιτικές και εκκλησιαστικές αρχές και στους υπεύθυνους κυβερνήτες, επιτρόπους ή διαχειριστές των ναών και των μοναστηριών των νησιών⁶.

2. Το ζήτημα των χειροτονιών και της εφημερίας των ναών

Με το θέμα των χειροτονιών ο Α. Sagredo ασχολήθηκε προς το τέλος της θητείας του, έπειτα από τη διαπίστωση ότι το διάταγμα του Γεν. Προβλεπτή Antonio Pisani της 15 Μαΐου 1631, που όριζε την εξέταση των υποψηφίων προς χειροτονία από κληρικολαϊκή επιτροπή ώστε να διαπιστωθεί η επάρκειά τους⁷, είχε ατονήσει και ότι πολλοί από τους εν ενεργεία ιερείς της Κέρκυρας δεν είχαν πριν από τη χειροτονία τους εξεταστεί και λάβει τη σχετική για την επάρκειά τους πιστοποίηση. Στις 5 Ιουλίου 1755 εξέδωσε διάταγμα με το οποίο όρισε την πιστή τήρηση του διατάγματος του 1631 και καθόρισε τη σύγκληση της επιτροπής για την εξέταση των υποψηφίων σε δύο ημέρες τον χρόνο: την πρώτη Κυριακή μετά τα Χριστούγεννα και την όγδοη ημέρα μετά το Πάσχα⁸.

Στο ζήτημα της ιερουργίας των ναών τον Γεν. Προβλεπτή απασχόλησε ειδικότερα η διαδεδομένη πρακτική της κατοχής περισσότερων του ενός ναών από τα ίδια πρόσωπα, η οποία είχε ως συνέπεια αφ' ενός τη μη τακτική ιερουργία των ναών, και αφ' ετέρου τη στέρηση σε πολλούς κληρικούς των αναγκαίων για τη διαβίωσή τους. Ο Γεν. Προβλεπτής, αποβλέποντας στη διευθέτηση του θέματος, ζήτησε στις 22 Αυγούστου 1754 από τον Μ. Πρωτοπαπά της

6. Βλ. το διάταγμα δημοσιευμένο εις G. Rojago, *ό.π.*, τ. 2, σσ. 157 κ.εξ. Περιγραφή του περιεχομένου του εις Σπ. Καρύδη, *ό.π.*, σσ. 211-212, 612-613.

7. Βλ. το διάταγμα εις G. Rojago, *ό.π.*, τ. 1, σσ. 188-189. Για το ζήτημα των χειροτονιών βλ. επίσης Σπ. Καρύδη, *ό.π.*, σ. 547.

8. Το διάταγμα δημοσιευμένο εις G. Rojago, *ό.π.*, τ. 2, σσ. 181-182. Το κείμενο σε ελληνική μετάφραση εις Αρχεία Νομού Κερκύρας, Μ. Πρωτοπαπάδες (στο εξής Α.Ν.Κ., Μ.Π.) 43, δέσμη 3, φ. 7rv. Στις 7.7.1755 Ε.Ν. απέστειλε το διάταγμα στον Μ. Πρωτοπαπά μαζί με αντίγραφο εκείνου του 1631 και ζήτησε την πιστή εφαρμογή του (Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέσμη 3, φ. 5r). Ο Μ. Πρωτοπαπάς με επιστολή του της 27.6.1755 Ε.Π. βεβαίωσε τη λήψη της επιστολής με το συνημμένο διάταγμα καθώς και την άμεση μετάφρασή της (Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέσμη 5, φ. 16v).

Κέρκυρας⁹ και από τον Αρχιεπίσκοπο Κεφαλληνίας¹⁰ να του γνωστοποιήσουν την κατάσταση στην περιφέρειά τους, καθώς και τα ονόματα των ιερέων που κατείχαν περισσότερους ναούς και εκείνων που δεν κατείχαν κανένα.

Στο μεταξύ είχε ήδη οριστικοποιηθεί το κείμενο του διατάγματος της 26 Αυγούστου 1754, το οποίο στο άρθρο 3 των *Ordini per le chiese di confraternità* αντιμετώπιζε το ζήτημα και απαγόρευε την ταυτόχρονη κατοχή από τους ιερείς της εφημερίας περισσότερων ναών και όριζε χρηματικό πρόστιμο 100 ρεαλίων στους παραβάτες¹¹.

3. Το ζήτημα των μικτών τελετών στην Κέρκυρα και των αιτιάσεων του λατίνου Αρχιεπισκόπου για τις υπερβάσεις του Μ. Πρωτοπαπά σε αυτές

Το χρονίζον ζήτημα των τελετουργικών εντάσεων ανάμεσα στα δύο δόγματα επανερχόταν στο προσκήνιο κάθε φορά που ο Μ. Πρωτοπαπάς επεδίωκε την κατάκτηση νέων προνομίων, επιδίωξη η οποία από τη λατινική πλευρά ερμηνευόταν ως συνειδητή προσπάθεια απόκτησης τιμών επισκόπου. Η κατάσταση φυσικά δεν ευνοούσε τη διατήρηση της ηρεμίας και της τάξης, που επιθυμούσε η

-
9. Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέση 2, φ. 50rv. Ο Μ. Πρωτοπαπάς απαντώντας στις 2.9.1754 Ε.Π. υποσχέθηκε να του απαντήσει μετά την ολοκλήρωση της επίσκεψης (Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέση 5, φ. 14r). Πράγματι στις 3.11.1754 Ε.Π. απέστειλε τα στοιχεία που του είχαν ζητηθεί (Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέση 5, φ. 14v). Δυστυχώς δεν είναι γνωστό το περιεχόμενο των απεσταλμένων καταλόγων, το οποίο πάντως θα μπορούσε ως προς το σκέλος των κληρικών, κατόχων περισσότερων ναών, να αναπληρωθεί από την επεξεργασία του κειμένου της επίσκεψης, το οποίο όπως ήδη σημείωσα έχει δημοσιευτεί.
10. Α.Σ.Υ., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 75, συνημμένο χ.α. μετά το αρ. 2. Ο Αρχιεπίσκοπος στην αναφορά του τον διαβεβαίωσε για το αντίθετο, επισημαίνοντας μάλιστα ότι στην περιφέρειά του υπήρχε έλλειψη κληρικών, γι' αυτό και πολλοί ναοί παρέμεναν χωρίς ιεροουργό.
11. Σε εφαρμογή του διατάγματος ο ιερέας Ιωάννης Ασπρέας παραιτήθηκε από την επικαρπία του δημόσιου ναού της Θεοτόκου Λιμώτισσας το 1755 (βλ. την προκήρυξη της κενωθείσας θέσης με ημερομηνία 23.9.1755 (Α.Σ.Υ., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 98, συνημμένο αρ. 12β). Για τον ίδιο λόγο ακυρώθηκε από τη βενετική Γερουσία το 1755 η παραχώρηση του ναού της Υ. Θ. Δικαίας στον ιερέα Κοσμά Βλάχο, η οποία είχε γίνει το 1747 από τον Γεν. Προβλεπτή Marin Antonio Cavalli, επειδή αυτός ήταν κτήτορας και ιεροουργός της Αγίας Πελαγίας στη Χώρα (Α.Σ.Υ., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 98, συνημμένο, διάταγμα ορισμού προσωρινού ιεροουργού της 12.9.1755).

Βενετία στις κτήσεις της, αφού οι διαφορές είχαν αντίκτυπο στην πραγματοποίηση των μικτών τελετών και συμπαρέσυραν την κερκυραϊκή κοινότητα η οποία, ταγμένη στο πλευρό του Πρωτοπαπά, τον υποστήριξε σε κάθε περίπτωση.

Η ανακίνηση του θέματος το 1753 οδήγησε τον Α. Sagredo στην εξονυχιστική διερεύνηση της διαφοράς. Το αποτέλεσμα της έρευνάς του συγκέντρωσε στην υπ' αριθ. 25 αναφορά του και το απέστειλε στις 23 Απριλίου 1753, σχολιασμένο, στην κεντρική Διοίκηση αποφεύγοντας να εκδώσει ο ίδιος σχετική απόφαση. Στην αναφορά του σημείωνε την έλλειψη μιας από κοινού κωδικοποίησης των μικτών τελετών, την ανυπαρξία γραπτής αποτύπωσης του τελετουργικού από μέρους της ορθόδοξης Εκκλησίας, τις αμφιβολίες του για την εγκυρότητα όσων τυπικών τού παρουσιάστηκαν, και την ερμηνεία του στα κατά καιρούς εκδοθέντα σχετικά δουκικά γράμματα. Συνοψίζοντας, διαπίστωνε την αναγκαιότητα σύνταξης μιας αποδεκτής και από τα δύο μέρη κωδικοποίησης των μικτών τελετών που θα καθόριζε με ακρίβεια όσα αφορούσαν στο πρωτοπαπαδικό αξίωμα και θα έλυνε οριστικά το ζήτημα. Η τελική λύση του ζητήματος, στηριγμένη στην πρόταση του Α. Sagredo, δόθηκε στα χρόνια του διαδόχου του Γεν. Προβλεπτή Gerolamo Querini με την κωδικοποίηση του τελετουργικού, το οποίο ίσχυσε έως το τέλος της βενετικής κυριαρχίας¹².

4. Το ζήτημα της διευθέτησης των σχέσεων του Μ. Πρωτοπαπά της Κέρκυρας με το Ιερό Τάγμα

Η διατάραξη των σχέσεων προέκυψε από την ιδιάζουσα κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά την εκλογή στο αξίωμα του Μ. Πρωτοπαπά της Κέρκυρας του Σπυρίδωνος Βούλγαρη, ο οποίος δεν ήταν μέλος του Ιερού Τάγματος. Αυτός, υποστηριζόμενος από τους Συνδίκους της Κοινότητας, απαίτησε να συμμετέχει στις συνεδριάσεις του Τάγματος, ως αρχηγός του κλήρου. Το Τάγμα αντέδρασε και απευθυνόμενο στον Γεν. Προβλεπτή υποστήριξε τα προνόμιά του, πρότεινε δε ως λύση τη συναρίθμηση του Μ. Πρωτοπαπά στο Τάγμα, στην πρώτη θέση που

12. Για το ζήτημα βλ. A.S.V., Senato Mar, Registro 218, φ. 96(109)rv, δουκικό γράμμα της 17.8.1752. A.S.V., Senato Rettori, Registro 131, anno 1754, φ. 10(42)v-11(43)v. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 996, dispaccio 25 της 23.4.1753, συνοδευόμενο από 35 έγγραφα. A.N.K., Μ.Π. 43, δέση 5, φ. 9r-10r και 13rv επιστολές του Μ. Πρωτοπαπά προς τον Γεν. Προβλεπτή της 30.3.1753, της 5.4.1753 και της 27.4.1754. Βλ. επίσης Αλίκης Νικηφόρου, *Δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας*, [Αθήνα 1999], σσ. 295-308.

θα έμενε κενή. Ο Γεν. Προβλεπτής, με το διάταγμα της 21 Απριλίου 1753 όρισε την ακριβή τήρηση των προνομίων και της ανεξαρτησίας που το Τάγμα έως τότε απολάμβανε, σε περίπτωση δε που ο εκλεγόμενος Μ. Πρωτοπαπάς δεν ανήκε στο Τάγμα, καταλάμβανε την πρώτη κενούμενη θέση, εφόσον βέβαια το επιθυμούσε, διαφορετικά έμενε το Τάγμα ελεύθερο για την εκλογή άλλου ιερέα¹³.

5. Το ζήτημα των χαρίτων που προνομιακά απονέμονταν από ναούς, αδελφότητες και δημόσιους ή εκκλησιαστικούς λειτουργούς σε φυλακισμένους και εξόριστους

Σε εφαρμογή του δουκικού γράμματος της 11 Αυγούστου 1753 ο Γεν. Προβλεπτής εξέδωσε διάταγμα στις 10 Νοεμβρίου 1753 με το οποίο αναγνώρισε στο Ιερό Τάγμα της Κέρκυρας όλα τα προνόμια που κατείχε σχετικά με την απονομή χάριτος σε εξόριστους ή φυλακισμένους και όρισε την τήρησή του. Την ίδια ημέρα, με άλλο πρόσταγμα, όρισε την προσωρινή άρση του προνομίου σε ορισμένους φορείς, οι οποίοι διατεινόταν ότι ήταν επίσης κάτοχοι του προνομίου, έως ότου διευκρινιστεί η πηγή των προνομίων τους. Αυτοί όφειλαν να αποδείξουν τη νομιμότητα των προνομίων τους παρουσιάζοντας τα σχετικά έγγραφα εντός έξι μηνών στις βενετικές αρχές. Επρόκειτο για όλες τις λατινικές αδελφότητες της Αγίας Βαρβάρας στα νησιά του Ιονίου, τον ορθόδοξο Αρχιεπίσκοπο της Αγίας Μαύρας, τους Πρωτοπαπάδες Κεφαλληνίας, Ζακύνθου και Άσου, τη μονή του Αγίου Φραγκίσκου Ζακύνθου, τη μονή του Σκοπού στη Ζάκυνθο, τους κυβερνήτες και Καπιτάνους των Δημοσίων Δασών στην Αγία Μαύρα και στην Κεφαλληνία.

Τα δύο διατάγματα στάλθηκαν στη Βενετία προς επικύρωση. Το διάταγμα περί των προνομίων του Ιερού Ταγματος επικυρώθηκε από τη Γερουσία στις 9 Φεβρουαρίου 1754 και τυπώθηκε σε μονόφυλλο. Αντίτυπο του διατάγματος

13. Βλ. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 996, dispaccio 25, και συνημμένο αρ. 15, διάταγμα της 21.4.1753· το διάταγμα δημοσιευμένο εις G. Rojago, *ό.π.*, τόμ. 2, σσ. 139-140. A.S.V., Senato Rettori, Registro 131, anno 1754, φ. 10(42)ν-11(43)ν. Για το Ιερό Τάγμα της Κέρκυρας βλ. γενικά Ε. Λούντζη, *Περί της πολιτικής καταστάσεως της Επτανήσου επί Ενετών*, Εν Αθήναις 1856, σσ. 106-109. Α. Τσίτσα, *Η Εκκλησία της Κερκύρας κατά την Λατινοκρατίαν 1267-1797*, Κέρκυρα 1969, σσ. 72-83. Δ. Καπάδοχου, *Η απονομή της δικαιοσύνης στην Κέρκυρα από τους Μεγάλους Πρωτοπαπάδες την ενετική περίοδο (1604-1797)* (σύμφωνα με ανέκδοτα έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας), Αθήνα 1990, σσ. 42-43. Το ζήτημα που προέκυψε και η αντιμετώπισή του τοποθετείται εσφαλμένα στην ανωτέρω βιβλιογραφία στο έτος 1775.

στην έντυπη μορφή του στάλθηκε στον Μ. Πρωτοπαπά στις 9 Απριλίου 1754 Ε.Ν., ο οποίος αμέσως χορήγησε αντίγραφο στον πριόρη του Τάγματος¹⁴.

6. Το ζήτημα της πώλησης των ακίνητων περιουσιών ορθόδοξων ναών και μονών

Στο χρονίζον αυτό ζήτημα¹⁵ η ανάμειξη του Γεν. Προβλεπτή ήταν μάλλον περιστασιακή. Η Γερουσία, μαζί με το δουκικό γράμμα της 17 Αυγούστου 1752, απέστειλε στον Α. Sagredo μνημόνιο των Συνδίκων της Κέρκυρας, που αφορούσε στο θέμα των πωλήσεων, και τον κάλεσε να εκφέρει τη γνώμη του. Ο Γεν. Προβλεπτής, στην «informazione» που απέστειλε στις 25 Οκτωβρίου 1753, περιέγραψε στη Γερουσία την έντονη αποστροφή που συναντούσε το ζήτημα των πωλήσεων στα νησιά, αφού εθεωρείτο μάλλον ιεροσυλία παρά αγορά η απόκτηση αγαθών που ανήκαν στις εκκλησίες¹⁶.

Το καλοκαίρι του 1754 ο Γεν. Προβλεπτής προώθησε στις κατά τόπους διοικήσεις σχετικό δουκικό γράμμα της 1 Ιουνίου 1754 και με την υπ' αριθ. 76 αναφορά του απέστειλε στη Βενετία αντίγραφο της επιστολής του Προβλεπτή Ζακύνθου Bertuci Valier της 21 Ιουλίου 1754, στην οποία αυτός βεβαίωνε τη λήψη του γράμματος και εξέθετε τους λόγους για τους οποίους ήταν αδύνατη η εφαρμογή της διαδικασίας ρευστοποίησης των ακίνητων περιουσιών των ναών στη Ζάκυνθο. Στην ίδια αναφορά ο Γεν. Προβλεπτής επιβεβαίωνε και ο ίδιος τη δυσκολία που συναντούσε η εφαρμογή των σχετικών αποφάσεων της κεντρικής Διοίκησης, υπενθύμιζε όσα για το θέμα είχε αναφέρει στην αναφορά του της 25 Οκτωβρίου 1753 και εκτιμούσε ότι στο θέμα των πωλήσεων ήταν αδύνατο να υπάρξει κάποιο αποτέλεσμα¹⁷.

14. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 997, dispaccio 50. Το έντυπο μονόφυλλο με το διάταγμα της 10.11.1753 εις Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέση 2, φ. 45r. Επίσης αντίγραφο στην ιταλική μαζί με τις σχετικές δουκικές αποφάσεις εις Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέση 1, φ. 10r-12r. Βλ. και Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέση 2, φ. 45r· δέση 5, φ. 13r επιστολή του Μ. Πρωτοπαπά της 11.4.1754. Βλ. επίσης G. Rojago, *ό.π.*, τόμ. 2, σσ. 152-154.

15. Για το ζήτημα και τις προσπάθειες εφαρμογής του μέτρου από τον 17ο αιώνα και εξής βλ. Σπ. Καρύδη, *ό.π.*, σ. 205.

16. Μνημονεύεται στο dispaccio αρ. 76 (A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998).

17. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 76.

7. Τα τρέχοντα ζητήματα των δημόσιων ναών και μονών

Κατά την τριετή θητεία του φρόντισε για την επίλυση προβλημάτων, την αναγνώριση δικαιωμάτων, την προσωρινή αναπλήρωση και την προκήρυξη των θέσεων των επικαρπωτών των ακόλουθων ναών και μονών δημοσίου δικαιώματος:

Βόνιτσα, ναός Αγίου Ιωάννη. Ο προηγούμενος Γεν. Προβλεπτής Giovanni Battista Vitturi με την πράξη περιβολής της 2 Αυγούστου 1743 είχε παραχωρήσει τον ναό στον λαϊκό Μάρκο Chimini. Η βενετική Γερουσία έκρινε την απόφαση απαράδεκτη και αντίθετη προς τους ιερούς κανόνες που όριζαν την παραχώρηση των ευεργετημάτων σε κληρικούς, και στις 21 Σεπτεμβρίου 1754 κάλεσε τον Γεν. Προβλεπτή, μετά την απομάκρυνση του Chimini, να ορίσει προσωρινό ιεουργό, να προκηρύξει τη θέση, και να αποστείλει τις υποψηφιότητες, ώστε το Κολλέγιο να προβεί στην οριστική εκλογή¹⁸.

Ζάκυνθος, ναός Αγίου Βλασίου στο χωριό Μπανάτο. Στις 2 Αυγούστου 1755 εξέδωσε προκήρυξη για την πλήρωση της θέσης, έπειτα από τον θάνατο του επικαρπωτή ιερέα Jani Curumalo. Ο Προβλεπτής του νησιού με επιστολή του της 10 Αυγούστου 1755 ενημέρωσε τον Γεν. Προβλεπτή για τη δημοσίευση της προκήρυξης και απέστειλε μνημόνιο του ιερέα Πέτρου Τζάννε (Zane), ο οποίος ζητούσε να λάβει τη θέση¹⁹.

Κέρκυρα, ναός Αγίου Λουκά στα Γουβιά. Ο Γεν. Προβλεπτής κλήθηκε να εφαρμόσει απόφαση της Γερουσίας της 21 Δεκεμβρίου 1753 με την οποία οριζόταν στον εκλεγμένο επικαρπωτή του ναού ιερέα Εμμανουήλ Χαλικιόπουλο να μεταβεί στον ναό, να κατοικήσει και να αναλάβει την ιερουργία όπως όφειλε, διαφορετικά να παραιτηθεί. Σε περίπτωση άρνησης ή παραίτησης ο Γεν. Προβλεπτής όφειλε να προκηρύξει τη θέση για να γίνει νέα εκλογή²⁰. Πράγματι, έπειτα από την άρνηση του ιερέα Χαλικιόπουλου να αναλάβει τα καθήκοντά του ο Γεν. Προβλεπτής προκήρυξε τη θέση, για την οποία έδειξε ενδιαφέρον ο ιερέας Χριστόδουλος Τσουκαλάς, τον οποίο όρισε ως προσωρινό ιεουργό και επικαρπωτή έως την οριστική εκλογή από το Κολλέγιο²¹.

18. A.S.V., Senato Mar, Registro 220, φ. 69(89)r.

19. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 98, συνημμένο αρ. 12e.

20. A.S.V., Senato Mar, Registro 219, φ. 74(94)v της 21.12.1753.

21. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 997, dispaccio χ.α. μετά το 61· dispaccio 66. Βλ. και A.S.V., Senato Rettori, Registro 131, anno 1754, φ. 54r.

Κέρκυρα, μονή Υ. Θ. Δικαίας στο χωριό Συναράδες. Στις 12 Σεπτεμβρίου 1755 όρισε ως προσωρινό ιερουργό τον ιερέα Θεόδωρο Μωραΐτη και στις 22 Σεπτεμβρίου 1755 δημοσίευσε την προκήρυξη για την κάλυψη της θέσης και την υποβολή υποψηφιοτήτων²².

Κέρκυρα, ναός Υ. Θ. Ελεούσας στο Μαντούκι. Έπειτα από τον θάνατο του επικαρπωτή του ναού ιερέα Φραγκίσκου Κουλουμπή, όρισε στις 2 Νοεμβρίου 1754 ως προσωρινό ιερουργό τον ιερέα Ζαφείρη Μυρίλα, ο οποίος αντικαθιστούσε τον Κουλουμπή στην ιερουργία ήδη από το 1733. Την ίδια ημέρα εξέδωσε προκήρυγμα με το οποίο κάλεσε τους ενδιαφερόμενους για τη θέση να υποβάλουν τα δικαιολογητικά τους ώστε να διαβιβαστούν προς κρίση στο Κολλέγιο²³.

Κέρκυρα, ναός Υ. Θ. Λιμιώτισσας στην πόλη. Έπειτα από την παραίτηση του ιερέα Ιωάννη Ασπρέα από την εφημερία του ναού και έως την οριστική εκλογή νέου ιερουργού, ο Γεν. Προβλεπτής όρισε στις 22 Σεπτεμβρίου 1753 ως προσωρινό εφημέριο τον ιερέα Ιωάννη Παντή και την επόμενη ημέρα προκήρυξε τη θέση²⁴.

Κέρκυρα, μονή Υ. Θ. Παλαιόπολεως. Με το προκήρυγμα της 31 Οκτωβρίου 1753 ο Γεν. Προβλεπτής κάλεσε όσους επιθυμούσαν να αναλάβουν την ηγουμηνία της μονής να υποβάλουν τα δικαιολογητικά τους²⁵. Λίγες ημέρες αργότερα, στις 13 Νοεμβρίου 1753, εκτιμώντας τις ικανότητες του ιερέα Σπυρίδωνα Μίλια τον όρισε προσωρινό εφημέριο και του ανέθεσε τον έλεγχο της κατάστασης της μονής και της περιουσίας της²⁶. Ο εκλεγείς ηγούμενος Γιαλινάς ζήτησε το

22. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 98, συνημμένα αρ. 12a και 12d.

23. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 86, συνημμένο 2a-b. Για τον ελληνόρρυθμο ιερέα Φραγκίσκο Κουλουμπή, την εκλογή του διαδόχου του ελληνόρρυθμου επίσης ιερέα Κωνσταντίνου Slade και τα προβλήματα που προκλήθηκαν από την επιλογή αυτή βλ. Σπ. Καρύδη, «Η θέση της κερκυραϊκής κοινωνίας απέναντι στους ελληνόρρυθμους καθολικούς κατά το β' μισό του 18ου αι. Η περίπτωση του ιερέα Κωνσταντίνου Σιλβέστρου Slade», *Πρακτικά του 5' Πανιωνίου Συνεδρίου*, τόμ. Β', Αθήνα 2001, σσ. 589-602.

24. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 98, συνημμένο αρ. 12b-c.

25. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 996, dispaccio 42, συνημμένο αρ. [3].

26. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 996, dispaccio 42, συνημμένο αρ. [1].

1754 την ανακαίνιση της εκκλησίας και κατέθεσε στον Γεν. Προβλεπτή έγγραφη εκτίμηση των εξόδων, την οποία ο Γεν. Προβλεπτής απέστειλε στη Γερουσία με την αναφορά του αρ. 76²⁷.

Κύθηρα, μονή Αγίου Ιωάννη στον Εγκρεμό. Έπειτα από προσφυγή στη Γερουσία του έλληνα ιερέα Nicolò Fiumj (ή Tumis), που διέμενε στα Κύθηρα, παραχωρήθηκε σ' αυτόν η προσωρινή ιεουργία της μονής και με δουκικό γράμμα κλήθηκε ο Γεν. Προβλεπτής να φροντίσει για την έκδοση της προκήρυξης για την τακτική εκλογή ιεουργού²⁸. Σε εφαρμογή του δουκικού γράμματος ο Γεν. Προβλεπτής εξέδωσε το σχετικό πρόσταγμα στις 21 Σεπτεμβρίου 1753 και το απέστειλε στον Προβλεπτή του νησιού G. Loredan για την εφαρμογή του και την έκδοση της προκήρυξης για την οριστική πλήρωση της θέσης. Στην πραγματικότητα όμως η κατάσταση της μονής ήταν διαφορετική από εκείνη που περιέγραφε ο ιερέας Tumis στην αίτησή του. Η δημοσίου δικαιώματος μονή, η οποία στις αρχές του 18ου αι. ήταν εγκαταλελειμμένη και στο μεγαλύτερο μέρος της κατεστραμμένη, είχε δοθεί με διάταγμα της 30 Οκτωβρίου 1718 του Γεν. Καπιτάνου Andrea Pisani στον ιερομόναχο Ιωαννίκιο Sejano (ή Sagnano), ο οποίος είχε ζητήσει την περιβολή (investitura) επιθυμώντας να αποτραβηχθεί εκεί και να την ανακαίνισει. Στις 19 Αυγούστου 1726 ο Γεν. Προβλεπτής Francesco Correr, έπειτα από πρόταση του Προβλεπτή του νησιού, είχε εκδώσει απόφαση με την οποία σε αναγνώριση των κόπων του Ιωαννίκιου και του ενδιαφέροντος του ανεψιού του Αντωνίου, ο οποίος εκπαιδευόταν κάτω από την επίβλεψη του θείου, όριζε τη συνέχιση της κατοχής του μοναστηριού, μετά τον θάνατο του θείου, από τον ανεψιό, με τον όρο να κρατεί το μοναστήρι σε καλή κατάσταση²⁹. Κατόπιν τούτου, ο Γεν. Προβλεπτής όρισε την παύση του ιερέα Tumis από τη θέση του ιεουργού, και με την αναφορά του της 18 Ιουλίου 1754 ενημέρωσε τη Γερουσία για το ζήτημα και ζήτησε την επικύρωση της εκλογής του Αντωνίου Sejano για τη θέση του ιεουργού της μονής, συναποστέλλοντας και όλο το σχετικό αποδεικτικό υλικό.

Κύθηρα, μονή Θεοτόκου στα Μυρτίδια. Ο Γεν. Προβλεπτής τον Απρίλιο του 1755 απέστειλε στη Βενετία την αίτηση του ιερέα Κωνσταντίνου Γρυπάρη, ο οποίος ζητούσε την επικύρωση της συναποστελλόμενης διαταγής της 12 Αυγούστου 1742 του τότε Γεν. Προβλεπτή Antonio Loredan με την οποία του

27. A.S.V., Senato Dispaci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998.

28. A.S.V., Senato Mar, Registro 219, φ. 26(46)v, απόφαση της Γερουσίας της 19.5.1753.

29. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 997, dispaccio 68.

είχε παραχωρηθεί η ισόβια ηγουμενία της μονής μετά τον θάνατο του θείου του ιερέα και ηγουμένου Αντωνίου Γρυπάρη. Ο Γεν. Προβλεπτής τόνιζε την ευσέβεια, τον παραδειγματικό τρόπο ζωής του αιτούντος και την εκτίμηση που έχαιρε, στοιχεία που βεβαίωναν ότι επάξια θα μπορούσε να λάβει την ηγουμενία μετά τον θάνατο του θείου του³⁰.

β. Γενικές διαπιστώσεις και εκτιμήσεις

Η εικόνα που διαμορφώνει κανείς για τα νησιά από τις αναφορές του Γεν. Προβλεπτή είναι αλγεινή. Στα κείμενά του επισημαίνει, με κάποια δόση υπερβολής, ότι το κακό βρίσκεται παντού, αλλού κρυμμένο και αλλού φανερό, ριζωμένο στη συνήθεια και δύσκολο να εξαλειφθεί. Παράλληλα τονίζει τη δική του θέληση να το πατάξει. Ο ζήλος του για τη λατρεία του Θεού τον οδηγεί, όπως ο ίδιος σημειώνει, να βυθίσει το χέρι του έως τη ρίζα του κακού για να ξεριζώσει την απρέπεια, την κατάχρηση και τη σκανδαλώδη συμπεριφορά, και όπου αυτό ήταν δύσκολο, τουλάχιστον να οδηγήσει το κακό στον μαρασμό.

Στον εκκλησιαστικό τομέα, οι ενέργειές του, σύμφωνες καθόλα με τους άξονες της βενετικής εκκλησιαστικής πολιτικής, όπως αυτοί χαραζόνταν από τα δουκικά γράμματα που λάμβανε, είναι σε όλες τις περιπτώσεις καλά μελετημένες. Ο Γεν. Προβλεπτής προχωρεί μεθοδικά από τη διεξοδική εξέταση των διαπιστουμένων προβλημάτων στον σχεδιασμό της επίλυσης, και από εκεί στην οριστική της διατύπωση. Τούτο πιστοποιείται από τον τρόπο αντιμετώπισης αλλά και από τη διάρκεια που είχαν οι λύσεις που έδωσε στο ζήτημα των ναών και των μονών και στη διευθέτηση των διαφορών του Μ. Πρωτοπαπά της Κέρκυρας με τον λατίνο Αρχιεπίσκοπο. Στο πρώτο, πρόσφερε το 1754 την κωδικοποίηση της διοίκησης και διαχείρισης, η οποία, παρά τις ελλείψεις της και τις δυσκολίες που αντιμετώπισε στην εφαρμογή της, παρέμεινε σε γενική ισχύ και μετά την κατάλυση της βενετικής Δημοκρατίας, ιδιαίτερα δε για τα νησιά τα οποία δεν υπήχθησαν στις διατάξεις του Εκκλησιαστικού Κανονισμού του 1811³¹, η ισχύς της εκτάθηκε έως τα μέσα του 19ου αιώνα. Στο δεύτερο, η πρότασή του για την κωδικοποίηση των μικτών τελετών έγινε ευμενώς δεκτή από την κεντρική Διοίκηση, ολοκληρώθηκε στα χρόνια του

30. A.S.V., Senato Dispacchi, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispacchio 87.

31. Για τον κανονισμό και την εφαρμογή του βλ. Σπ. Καρύδη, *Ορθόδοξες αδελφότητες...*, ό.π., σσ. 217-218.

διαδόχου του Γεν. Προβλεπτή Gerolamo Querini, και ίσχυσε έως το τέλος της βενετικής κυριαρχίας.

Το ίδιο ενδιαφέρον και η μεθοδικότητα διαπιστώνεται και όπου εμφανίζεται ως απλός εκτελεστής των εντολών της κεντρικής Διοίκησης ή διεκπεραιωτής της προβλεπόμενης από τους νόμους διαδικασίας, όπως στις εκλογές των επικαρπωτών των δημόσιων ναών και μονών, οι οποίες τότε ανήκαν στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Κολλεγίου, και στην επίλυση των προκυπτόντων με τους ναούς αυτούς προβλημάτων. Και εδώ, η προσοχή του για το συμφέρον της Βενετίας και για την εξασφάλιση της απρόσκοπτης λατρείας του Θεού, τον οδηγεί στην αναζήτηση των προσφορότερων λύσεων, στην άμεση προκήρυξη των θέσεων και στην επιλογή των πλέον κατάλληλων αναπληρωτών εφημερίων ή ηγουμένων.

Στο έργο του, ο A. Sagredo προϋποθέτει τη συνεργασία των τοπικών εκκλησιαστικών αρχών και στηρίζεται σε αυτές τόσο για τη συγκέντρωση της αναγκαίας πληροφορίας όσο και για την εφαρμογή των μέτρων που λαμβάνει. Η συνεργασία του με αυτές αποδεικνύεται, κατά τα λεγόμενά του, καλή, ιδιαίτερα μάλιστα εξαιρεί τον ζήλο του Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας και του Πρωτοπαπά Ζακύνθου, ενώ για τον Μ. Πρωτοπαπά της Κέρκυρας, χωρίς να εκφράζεται αρνητικά, μέσα από τις επιστολές του διαφαίνεται η εκτίμησή του ότι οι ρυθμοί του ήταν διαφορετικοί από εκείνους που το μέγεθος και η επιτακτικότητα του έργου απαιτούσαν.

Η τριετής θητεία του A. Sagredo χαρακτηρίστηκε από το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της κεντρικής Διοίκησης, και κατ' εντολήν της του Γεν. Προβλεπτή, για τους ορθόδοξους ναούς και μονές, για τη λειτουργία, την καταγραφή της περιουσίας τους και την ορθή διαχείρισή τους. Η μεταρρύθμιση που επιχειρήθηκε αποτελεί την πρώτη συστηματική προσπάθεια αναδιοργάνωσης του συστήματος διοίκησης και διαχείρισης των ορθόδοξων καθιδρυμάτων των νησιών και αποτελεί, κατά τη γνώμη μας, το προανάκρουσμα του έντονου μεταρρυθμιστικού πνεύματος που διαπνέει τη Βενετία λίγα χρόνια αργότερα, και το οποίο είχε ως αποτέλεσμα τη δραστική μείωση των μοναχών και των μοναστηριών της λατινικής Εκκλησίας και τη δημοπράτηση μεγάλου μέρους της τεράστιας εκκλησιαστικής περιουσίας στην πόλη της Βενετίας³². Στην περίοδο

32. Για το θέμα βλ. πρόχειρα Fil. Agostini, *Beni ecclesiastici e vita rurale nel Polesine tra sette e ottocento*, Vicenza 1986. Fil. Agostini, *Istituzioni ecclesiastiche e potere politico in area veneta (1754-1866)*, Venezia 2002. Br. Bertoli, «La soppressione di monasteri e conventi a Venezia

1752-1755 δεν αναγνωρίζεται πάντως η πρόθεση της Βενετίας για την πραγματοποίηση δραστικών παρεμβάσεων στον ορθόδοξο χώρο. Ο εξορθολογισμός της διοίκησης και διαχείρισης των ναών είχε ως προφανή στόχο την πρέπουσα λατρεία του Θεού και τη διαφύλαξη της ιερότητας των χώρων. Όπως προκύπτει από τα διατάγματα και τις αναφορές του A. Sagredo, η δραστηριότητά του ήταν χρωματισμένη από την έντονη ευσέβεια και την επιθυμία του να λατρεύεται ο Θεός με τη μεγαλύτερη δυνατή ευπρέπεια στις εκκλησίες του. Από την ίδια πηγή φαίνεται να τροφοδοτείται και το ενδιαφέρον του για την ευσεβή ζωή των λειτουργών τους, για την ευπρέπεια των κτισμάτων, τον εξοπλισμό και τη διατήρησή τους κατά τρόπο που να συνάδει με την ιερότητά τους, καθώς και οι μεταρρυθμίσεις του στα περιουσιακά και διαχειριστικά ζητήματα, οι οποίες απέβλεπαν, όπως ρητά ο ίδιος γράφει, στο ξερίζωμα των καταχρήσεων και των πάσης φύσεως ατόπων και στη σύμφωνη με την επιθυμία των δωρητών και αφιερωτών χρήση των περιουσιών. Προς αυτή την κατεύθυνση μάς οδηγεί άλλωστε και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπισε το ζήτημα των εγκαταλελειμμένων ναών. Η υιοθέτηση της αναστολής της λειτουργίας τους, του τειχισμού των θυρών τους ώστε να αποφευχθεί η βεβήλωση, και της διασφάλισης της όποιας περιουσίας τους ώστε να αποδοθεί σε αυτούς, σε περίπτωση που οι συνθήκες επέτρεπαν την επαναλειτουργία τους, είναι απολύτως εκφραστικά³³. Η στάση αυτή εκφράζει την αυξημένη θρησκευτική ευαισθησία της βενετικής διοίκησης και την προσοχή με την οποία προχωρούσε σε θέματα που άπτονταν

dal 1797 al 1810», *Archivio Veneto* 191 (2001), σσ. 93-148, 192 (2001), σσ. 49-76. B. Cecchetti, *La repubblica di Venezia e la corte di Roma nei rapporti della religione*, I, Venezia 1874, σσ. 212-226. G. Gullino, «Il giurisdizionalismo dello stato veneziano: gli antichi problemi e la nuova cultura», στο *La Chiesa di Venezia nel settecento*, επιμ. Bruno Bertoli, Venezia 1993, σσ. 23-38. G. Tabacco, *Andrea Tron e la crisi dell' aristocrazia senatoria a Venezia*, Udine 1980. Renata Targhetta, «Secolari e regolari nel Veneto prima e dopo la legislazione anticlericistica (1765-84)», *Studi Veneziani* 19 (1990), σσ. 171-184.

33. Για το ζήτημα και την αλληλογραφία του με τον Μ. Πρωτοπαπά της Κέρκυρας και τον Αρχιεπίσκοπο Κεφαλληνίας βλ. Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέσμη 5, φ. 7γν επιστολή του Μ. Πρωτοπαπά της 9.1.1753· Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέσμη 2, φ. 22γ επιστολή του Γεν. Προβλεπτή της 21.1.1753 στον Μ. Πρωτοπαπά· Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέσμη 5, φ. 7ν-8γ επιστολή του Μ. Πρωτοπαπά της 15.1.1753· Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέσμη 2, φ. 49γ-ν, επιστολή του Γεν. Προβλεπτή της 22.8.1754 στον Μ. Πρωτοπαπά· Α.Ν.Κ., Μ.Π. 43, δέσμη 5, φ. 14γ επιστολή του Μ. Πρωτοπαπά της 2.9.1754· Α.Σ.Υ., Senato Dispacchi, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 75, συνημμένο χ.α., αναφορά του Αρχιεπισκόπου Κεφαλληνίας· Α.Σ.Υ., Senato Dispacchi, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 76.

των θρησκευτικών παραδόσεων των κατοίκων των νησιών, απότοκο ίσως της ανάγκης της, στη δύση της παρουσίας της στον χώρο του Ιονίου, να έχει φιλικά προσκείμενους τους ντόπιους πληθυσμούς.

Δικαιολογώντας το νομοθετικό του έργο, ο Sagredo σχετίζει την προσφυγή στους νόμους με την ατέλεια των ανθρώπων, την αμέλεια στην επιτέλεση των καθηκόντων τους και την ανάγκη αφύπνισης των υπευθύνων και υπενθύμισης των χρεών τους. Όπως ο ίδιος γράφει, παρουσιάζοντας τον κανονισμό του 1754: «αν η θρησκεία και η ευσέβεια κινούσαν την κάθε στιγμή τους διαχειριστές και τους ιερουργούς των ναών, όλοι θα αισθάνονταν στην καρδιά τους το βάρος των καθηκόντων τους, και ούτε καταχρήσεις ούτε σκάνδαλα θα έδιναν αφορμή για τους αναπόφευκτους κανονισμούς. Επειδή όμως η ανθρώπινη ατέλεια έδωσε αφορμή για την αναγκαιότητα των νόμων, αυτοί θα πρέπει να είναι αυστηροί και αποτελεσματικοί, ειδικά όταν αναφέρονται στη θεία λατρεία»³⁴.

Η εκτίμησή του πάντως για τα μέτρα που έλαβε φανερώνει την καθαρή ματιά ενός ανθρώπου που δεν είχε ψευδαισθήσεις για τα αποτελέσματα της προσπάθειάς του. Κλείνοντας την αναφορά του τον Οκτώβρη του 1754, επεσήμαινε ότι, αν η τήρηση των κανόνων αυτών συνεχιζόταν με ζήλο ανάλογο προς τη σπουδαιότητα του αντικειμένου, θα μπορούσε κανείς βάσιμα να ελπίζει ότι θα έπαυε η αταξία, και η λατρεία του Θεού θα βελτιωνόταν³⁵. Όλα αυτά όμως προϋπέθεταν τη σταθερή και ειλικρινή προσπάθεια και τη συνεργασία όλων, διοικούντων και διοικουμένων, η οποία, στα χρόνια που ακολούθησαν, δύσκολα επιτυγχανόταν.

34. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 76.

35. A.S.V., Senato Dispacci, Provveditori da Terra e da Mar, b. 998, dispaccio 76.

RIASSUNTO

Il Provveditor General da Mar Agostino Sagredo (1752-1755) e la Chiesa ortodossa delle Isole Ionie

Il Provveditor General da Mar Agostino Sagredo (1752-1755) nel periodo del suo servizio si è occupato delle cose ecclesiastiche delle isole ionie con interesse particolare ed efficacia, in modo che molte delle sue decisioni ed interventi hanno determinato il funzionamento dell'organismo ecclesiastico della Chiesa ortodossa ionica per il periodo restante della presenza veneziana nelle isole. Più specificamente, il Provveditor General ha intrapreso il lavoro difficile del controllo delle chiese e dei monasteri ortodossi e dell'applicazione delle riforme necessarie per la correzione ed il ristabilimento del loro funzionamento ed amministrazione.

Allo stesso tempo ha maneggiato una serie di questioni, altre trascinanti e altre correnti, le quali chiedevano una soluzione immediata, e riguardavano: il clero e la celebrazione delle chiese, le cerimonie miste a Corfù ed i reclami del Archivescovo latino per le «novità» del Gran Protopapa, la regolazione dei rapporti di Gran Protopapa di Corfù con la Fraterna del Clero Greco (Hieron Tagma), il riconoscimento dei privilegi delle istituzioni ecclesiastiche e dei funzionari, il percorso della vendita dei beni stabili delle chiese e dei monasteri, la copertura dei posti vuoti delle chiese e dei monasteri di jus patronato pubblico.

Questa comunicazione, che costituisce il primo tentativo di elaborazione del materiale che è stato raccolto dall'Archivio di Stato di Venezia e gli Archivi locali delle isole ionie, ha come obiettivi la descrizione degli oggetti di cui si è occupato il Provveditor General ed una prima valutazione della sua opera.

ISBN: 978-960-88554-1-0